

Теофіл Рендюк

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА КОРОЛІВСЬКОЇ РУМУНІЇ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ТА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті досліджено національну політику румунських урядів міжвоєнного періоду та під час Другої світової війни, її особливості та наслідки для національних меншин в Румунії.

Ключові слова: *Румунія, національна політика, національні меншини.*

Зародження українсько-румунських суперечок на територіальному і національному ґрунті пов'язане з Першою світовою війною, яка спалахнула в основному за перерозподіл чи утримання територій і розширення попередніх ринків існуючих на той час держав та імперій. Дворічні переговори між країнами Антанти й Румунією щодо вступу останньої у війну закінчилися укладенням 17 серпня 1916 р. договору, що передбачав зокрема передачу румунській державі заселених переважно етнічними українцями територій, охоплених між верхньою частиною Прута, починаючи з існуючого на той час пункту між Австро-Угорщиною, Румунією та Росією кордону (Вама/Митниця, розміщеного між відповідними населеними пунктами трьох держав того часу: Цурень, Маморниця та Новоселиця. – Т.Р.), з продовженням у північний напрям уздовж річки до тодішніх кордонів Галичини, де Черемош впадає в Прут. Це було умовою Бухареста, а для союзників – своєрідною платою за участь Румунії у війні на їх боці.

Тобто вступ Румунії у війну мотивувався лише її прагненням приєднати території, що їй ніколи не належали, але які вона хотіла мати у своїх кордонах, базуючися не стільки на об'єктивних юридичних та національних аргументах, скільки на так зване «історичне право» та суб'єктивних патріотично-націоналістичних амбіціях румунського політичного істеблішменту того часу.

Світова війна 1914-1918 рр. завершилася надзвичайно вигідно для майже непомітної до того часу на політичній карті Центрально-Східної Європи Румунії, яка з кінця ХІХ ст. рішуче висувала уніоністські/соборницькі ідеї прилучення до неї порубіжних територій, заселених переважно українцями, які на той час були складовими Росії або Австро-Угорщини. Користуючися тотальним воєнно-політичним хаосом, що виник унаслідок розпаду протягом 1917-1918 рр. двох антагоністичних імперій – Російської та Австро-Угорської, а також відповідними революційними заворушеннями у Німеччині та в інших країнах, в атмосфері політичної безконтрольності та воєнної всюдозволеності у Центральній, Східній і Південно-Східній Європі,

королівська Румунія анексувала 27 березня 1918 р. Бессарабію. (До складу Бессарабії входили прадавні українські території – нинішній Хотинський район Чернівецької області, а також Арцизьський, Болградський, Білгород-Дністровський, Ізмаїльський, Кілійський, Ренійський, Саратський, Тарутинський, Татарбунарський райони Одеської області. – Т.Р.). 11 листопада того ж року Румунія порушила важливу норму міжнародного права, загарбавши шляхом воєнної інтервенції територію Північної Буковини. І це при тому, що 3 листопада 1918 р. в Чернівцях понад 10-тисячне Буковинське народне віче закріпило законне право українського населення регіону на національно-державне самовизначення, проголосивши споконвічне бажання «прилучення австрійської частини української землі до України»¹. (До складу цієї території входили нинішні Кіцманський, Заставнівський, Вижицький, Путильський, Сторожинецький, Глибоцький та частина Герцаївського районів Чернівецької області. – Т.Р.).

Природне прагнення буковинських українців ідентифікувати себе з українцями Української Народної Республіки (УНР) унаслідок протиправних, нецивілізованих дій королівської Румунії, породило тривале протистояння на політичному, національно-культурному, мовному й релігійному ґрунті.

Слід зазначити, що незаконне включення Румунією до свого складу українських територій Бессарабії та Північної Буковини не визнавалося ані Українською Народною Республікою, ані Західноукраїнською Народною Республікою (ЗУНР), ані Українською державою гетьмана П. Скоропадського, ані, тим більше, Радянською Україною. Так, 13 квітня 1918 р. Центральна Рада Української Народної Республіки схвалила спеціальну «Заяву румунському уряду», в якій приєднання Бессарабії до Румунії засуджувалось як «анексія»². Своєю чергою, Генеральний комісар Генерального комісаріату Української держави в Румунії (керівник дипломатичної місії гетьманського уряду. – Т.Р.) М.Чеботаренко у листопаді того ж року заявив протест офіційному Бухаресту через окупацію румунськими королівськими військами Бессарабії, зокрема Хотинського повіту³. Протягом 1918-1919 рр. доля українських земель стала предметом жвавого нотного листування між Києвом та Бухарестом, а також чисельних зустрічей Генерального комісара Генерального комісаріату Української держави в Румунії Г.Гасенка й, відповідно, Голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії К.Мацієвича, під час яких українська сторона наполегливо обстоювала інтереси українського населення на окупованих Румунією територіях.

Незаконність дій румунських окупантів була настільки очевидною, що навіть окремі румунські політичні діячі виступали проти цього акту. Наприклад, один із лідерів діючої на той час румунської християнсько-

соціальної партії Аурел Ончу в листопаді 1918 р. спеціально поїхав до м. Ясс, де тимчасово перебував румунський уряд, щоб заявити протест проти введення королівських військ до Північної Буковини, за що був заарештований та ув'язнений⁴.

Зі свого боку уряд Західноукраїнської Народної Республіки також не визнав анексії Румунією Північної Буковини. Уважаючи незаконним сам акт загарбання північної частини Буковини військами королівської Румунії, порушення суверенітету і територіальної цілісності ЗУНР, уряд останньої у ст. 11 «Тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель бувшої Австро-Угорської монархії» заявляв: «Простір Західноукраїнської Народної Республіки покривається суцільною етнографічною областю в межах бувшої Австро-Угорської монархії – то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією і Буковиною...»⁵. Отже, керівництво ЗУНР, незважаючи на окупацію Румунією Північної Буковини де-факто, продовжувало розглядати цей регіон як власну територію. Однак, не маючи достатніх сил вести одночасну боротьбу проти загарбницьких дій Польщі та Румунії, уряд ЗУНР обмежився дипломатичними протестами, сподіваючися на справедливе вирішення цього питання на Мирній конференції. Ця позиція висловлювалася румунській стороні українською делегацією, що відвідала Бухарест наприкінці березня 1919 р.⁶.

До цього слід додати і адресовану офіційному Бухаресту спільну ноту протесту урядів Радянської Росії та Радянської України від 1 травня 1919 р., в якій також порушувалося питання щодо анексованих українських територій⁷, а також ноту уряду Радянської України від 2 травня 1919 р., де вперше зазначалося, що Україна «пов'язана з Буковиною не лише зв'язками солідарності, що об'єднує трудящі маси всіх країн, а й спільністю етнографічної солідарності значної частини населення Буковини»⁸.

Унаслідок захоплення інших територій, а саме: болгарської Добруджі, угорської Трансільванії та частини сербського Банату, в цій частині Європи виникло нове державоутворення під назвою Велика Румунія (Роминія Маре), яке, через свою штучність по суті, проіснувало всього 22 роки - до 1940 р. Незаконні приєднання та прямі анексії призвели до того, що територія Румунії наприкінці 1918 р. збільшилася з 137 903 кв. км до 294 967 кв. км, а чисельність населення, відповідно, з 8 до 16 млн. осіб⁹. Нові кордони Румунії, за складних умов утвердження незалежної Української держави на міжнародній арені, та внаслідок цілеспрямованої діяльності румунської дипломатії, були визнані європейським і світовим співтовариством за підсумками Паризької мирної конференції, у тому числі Севрським мирним договором про майбутні кордони Румунії від 10 серпня 1920 р., Сен-Жерменським мирним договором про відмову Австрії від

Буковини на користь Румунії від 10 вересня 1920 р., а також Паризьким договором між Румунією, Великою Британією, Францією, Італією та Японією про об'єднання з Бессарабією від 28 жовтня 1920 р. Отже, при укладенні цих міжнародних документів було знехтувано правами українського мажоритарного населення Північної Буковини, Північної та Південної Бессарабії, у тому числі на самовизначення. Великі держави розв'язали свої тогочасні проблеми за рахунок «недержавних націй», права яких як національних меншин у Румунії міжвоєнного періоду не забезпечувались. Країни-переможниці не підтримали прагнення всіх українців об'єднатися в єдиній соборній Україні і, навіть, зупинили цей процес, передавши Північну Буковину та Бессарабію до складу королівської Румунії.

Проте загарбницькі дії Румунії дали небажаний і неочікуваний для Бухареста результат: майже одну третину населення Великої Румунії (28,8%) становили захоплені всупереч своєї волі національні меншини. За цим показником Румунія опинилася на третьому місці в Європі – після Чехословаччини (34,6%) та Польщі (31,2%), випереджаючи Латвію (26%), Сербсько-Хорватсько-Словенське королівство (20,7%), Туреччину (20,2%), Литву (19,8%), Болгарію (16%), Угорщину (10,4%), Албанію (8,8%) та Грецію (7%). В основному йшлося про представників сусідніх із Румунією народів (угорці -17%, українці/руські - 3%¹⁰, а також болгари, серби тощо), які однозначно сприймали румунів як окупантів, прагнучи до возз'єднання з відповідною історичною батьківщиною.

Таке ставлення до румунських властей особливо було характерно для поневолених українців. На території Північної Буковини, наприклад, відкриті бої проти румунських військ відбувалися протягом усього початкового періоду окупації, про що свідчить збройний опір українських добровольців біля Лужан, Кіцманя та Заставни у листопаді 1918 р., а також антирумунське повстання 113 піхотного полку в м. Чернівцях 17 листопада 1919 р.¹¹

Масштабними антирумунськими виступами стали Хотинське повстання у січні-лютому 1919 р., Татарбунарське повстання навесні 1924 р., а також масовий спротив та підпільний рух українців Північної Буковини та Південної Бессарабії за возз'єднання з Україною до подій 28 червня 1940 р.

Слід підкреслити, що згідно з Резолюцією Національних Зборів усіх румунів, схваленої 1 грудня 1918 р. у м. Албі Юлії (Трансільванія, Румунія), новоутворена Велика Румунія зобов'язувалася забезпечувати «повну національну свободу для всіх співіснуючих народів». У цьому фундаментальному для Румунії того часу документі зокрема уточнювалося, що «представники кожного народу матимуть право на навчання, самоврядування, судочинство рідною мовою через своїх представників і отримують право на представництво у законодавчих та виконавчих органах країни, пропорційно від його чисельності»¹².

Своєю чергою, у ст. 1 Конституції Румунії від 23 березня 1923 р. чітко зазначалося, що Румунське королівство є «національною, унітарною та неподільною» державою¹³. Водночас у ст. 7 фіксувалося положення про те, що «в Румунії приналежність до різних віросповідань і конфесій, до іншої національності та мови не є перешкодою для отримання цивільних і політичних прав та для користування ними»¹⁴. Аналогічне, у тій або іншій формі, гарантувалось у статтях 5, 8, 22, 28, 29, 64, 108 та 119. Авторитарна Конституція Румунії короля Карола II (1930-1940 рр.) від 27 лютого 1938 р., в ст. 5 також повторювала положення про те, що «всі румунські громадяни, незалежно від етнічного походження та віросповідання, рівні перед законом...»¹⁵.

Окрім цього, відповідні статті міжнародних документів, підписаних Румунією в рамках Версальської Мирної Конференції, а саме Договору між Союзними Силами та Румунією (Париж, 9 грудня 1919 р.) та Договору між Румунією та Великобританією, Францією, Італією, Японією про об'єднання з Бессарабією (Париж, 28 жовтня 1920 р.), передбачали, щоб румунська сторона захищала інтереси національних меншин, в тому числі й етнічних українців, які опинилися на її території внаслідок укладення цих угод.

При цьому слід зазначити, що з початку свого самоутвердження 1918 року як на окупованих українських територіях (Північна Буковина та Південна Бессарабія), так і в місцях компактного проживання автохтонних українців у Румунії (Мараморощина, Південна Буковина, Банат, Добруджа тощо) новий режим упроваджував форсовану політику денационалізації українського етносу. Так, насамперед, щоб остаточно розгромити український спротив, румунські військові власті провели в регіонах компактного проживання українців арешти серед священиків, учителів, селян, установили жорсткий контроль і поліцейний нагляд за «підозрілими» особами. Водночас, до новоприєднаних українських міст і сіл, услід військовій окупації, з Бухареста та інших населених пунктів старого румунського королівства прибували «перевірені румунські патріоти» – представники нової румунської адміністрації, керівники і спеціалісти, жандарми, посадовці служби безпеки («Сігуранца». – Т.Р.), священнослужителі, університетські професори, викладачі ліцеїв і сільська інтелігенція, журналісти й працівники для новостворених засобів масової інформації, комерсанти, обслуговуючий персонал тощо.

Розпочався масовий процес усунення місцевих українців із обійманих ними раніше посад при Австро-Угорській імперії (Буковина, Мараморощина та Банат. – Т.Р.), царської Росії (Південна Бессарабія. – Т.Р.) і, навіть Старого королівства (Добруджа. – Т.Р.) та їх груба заміна новоприбулими «фахівцями» з Румунії. Так, примарами (мераами міст, головами сільських рад. – Т.Р.), державними службовцями всіх рангів, керівниками підприємств

та установ, воєначальниками, керівниками і посадовцями спецслужб, жандармерії й поліції, ректорами Чернівецького університету, директорами ліцеїв, семирічних і початкових шкіл, завідувачами закладів культури тощо виключно всіх населених пунктів регіонів компактного проживання етнічних українців в обов'язковому порядку призначалися румуни за національністю, зазвичай, вихідцями з регіонів старого королівства. Конкретними ознаками встановлення нового окупаційного режиму в місцях компактного проживання етнічних українців стали такі процеси та явища:

1. Уведення стану десятилітньої (1918-1928 рр.) військової облоги на Буковині та у Бессарабії, що паралізувало можливість будь-якої діяльності щодо підтримки та розвитку українського національного руху в цих регіонах.

2. Поява у громадських місцях, державних установах, судах, навчальних закладах і на вулицях міст і сіл чисельних надписів «Vorbiți numai românește» («Розмовляйте лише румунською мовою». – Т.Р.) з одночасним упровадженням румунськими окупаційними властями системи каральних заходів стосовно тих українців, які мали сміливість користуватися рідною мовою, незалежно від віку, а саме: нанесення чисельних ударів лінійкою по долонях учнів, які в румунізованих школах вживали українську мову; примушування молодих людей українського походження за виконання українських пісень або колядок рухатись одночасно на ногах і руках у громадських місцях; позбавлення їх права носити українські національні костюми; нескінчені штрафи та санкції тощо.

3. Різде переведення всієї системи оформлення документації на румунську мову й запровадження її як єдиної офіційної в усіх органах влади та установах.

4. Ліквідація колишньої мережі періодики, у тому числі й україномовних друкованих видань, і заснування нових, виключно румунських засобів масової інформації.

5. Призначення в українських парафіях румунських священиків і впровадження церковної служби лише румунською мовою.

6. Відмова Урядом А. Авереску в квітні 1920 року від формальних автономних структур – Секретаріату Буковини й Директорату Бессарабії – та включення цих територій до єдиної адміністративної системи повітів, кількість яких збільшилася за їх рахунок до 72 одиниць.

7. Штучне перейменування, згідно із спеціальним декретом румунського уряду від 21 липня 1919 р., географічних назв українських населених пунктів на суто румунські, на кшталт: Глибока – на Адинкату, Білгород-Дністровський – на Четатя Албе, Новоселиця – на Ноуа Суліца, Бендери – на Тігіну, Нагірне – на Мунтень, Кам'янка – на Петрічанка, Каплівка – на Капул Лупчей, Анадоли – на Антонешть, Оршівці – на Оршань, Калиновці –

на Келниешть або румунізація назв українських міст і сіл, наприклад: Чернівці – на Чернеуць, Добринівці – на Добренеуць, Вашківці – на Вашкеуць, Іванча – на Іванкеуць, Млинки – на Млінкеуць, Балківці – на Балкеуць, Щербівці – на Шербеуць тощо. При цьому в тому ж офіційному документі зазначалося, що нібито відповідним «населеним пунктам присвоюються їх давні історичні назви»¹⁶.

8. Насильницьке нав'язування етнічним українцям румунських прізвищ та імен з метою зміни на свою користь етнічного складу населення окупованих територій. Унаслідок цього, в багатьох випадках, Боднарюки стали Бутнарами або Боднарашами, Констанчуки – Констанчанами, Куневичи – Кунеску, Кравецький – Краєску, Поповичі – Попеску тощо. Модними іменами, які також наполегливо рекомендувалися батькам-українцям при реєстрації та хрещенні новонароджених дітей за доби Великої Румунії були: Кароліке/Кароліна, які походили від імені румунського короля Карола II, Антон/Антоніна – від імені диктатора І.Антонеску (1940-1944 рр.), Марія – від імені королеви Марії – дружини короля Фердинанда I (1914-1928 рр.), Єлена – від імені дружини Карола II тощо. Про результативність таких методів яскраво свідчить такий приклад: якщо за переписом населення 1926 р. в с. Зарожанах Хотинського повіту проживало 2 346 українців і лише 23 румуни, то перепис 1943 р. дав прямо протилежні результати – 2 040 румунів і 32 українці¹⁷. Концепція «Українці – це румуни, які забули рідну мову своїх предків» стала офіційно узаконеною політикою окупаційного режиму і знайшла своє відображення у доповненні до конституції Румунії 1923 р., схваленому 26 липня 1924 р.¹⁸. Утім, були сім'ї, що з гідністю вистояли цілеспрямованій політиці румунських властей і, відповідно, церкви щодо якомога швидшої румунізації українців. Наприклад, сім'ї Іванюків, Іванесків або Іваненків не стали Іонесками, Біленькі або Білецькі – Албу, Рендюки - Риндянами, як їм тривалий час нав'язувалося, тощо.

9. Ліквідація існуючої за доби Австро-Угорської імперії системи українських початкових шкіл, гімназій та ліцеїв, їх насильницька заміна румунськими навчальними закладами, а також позбавлення, наприклад, українців із Буковини можливості навчатись у Чернівецькому університеті. Так, Декретом-законом короля Румунії Фердинанда I за № 4091 від 23 вересня 1919 р. Чернівецький університет, починаючи з 1 жовтня того ж року, був оголошений румунським. Першим його ректором став запеклий борець за приєднання Північної Буковини до Румунії, професор цього університету І.Ністор¹⁹. З тієї дати у Чернівецькому університеті було впроваджено викладання виключно румунською мовою, а студентами могли стати лише її носії. Це стало справжнім актом дискримінації щодо української молоді, насамперед Буковини, яка до того, зрозуміло, румунської мови не знала. Унаслідок цього, чисельність студентів-українців різко скоротилася: у перші

роки румунської окупації студенти українського походження в університеті практично не навчались, а 1933-1934 навчального року їх питома вага, передусім, через необхідність примусового вивчення румунської мови, становила 4,8%, тобто 155 осіб із 3 207 студентів у цілому, на той час як студенти-румуни становили 66,4%. При цьому цей показник поступово скорочувався. Наприклад, 1934-1935 навчального року студентів-українців було 138, а 1938-1939 – їх чисельність становила 53 особи, або 2,9%, на той час як румуни – 83,4% із 2 630 студентів цього університету. Про суцільну румунізацію цього колись престижного вищого навчального закладу європейського рівня можна стверджувати і через факт закриття 1923 року діючої при Австрії кафедри україністики²⁰. Окрім цього, вже 1920 року на Півночі Буковини було закрито 84 українські школи, а станом на 1927 р. таких узагалі не стало. Були також закриті українські гімназії у Чернівцях, Кіцмані, Вижниці тощо²¹. Учителів-українців примусово відправляли на курси румунської мови, а тих, хто не хотів румунізуватися, переводили на роботу в глибинні румунські села старого королівства.

10. Насильницька румунізація українського селянства через проведення започаткованої 1920 року на території Бессарабії та 1921 року на Буковині аграрної реформи підривала економічну незалежність сільського населення українського походження й призвела до колонізації цих регіонів румунськими переселенцями. Так, місцевим селянам виділялося від 4 до 6 га землі, а колоністам – до 10 га²², що заохочувало масовий переїзд до окупованих територій етнічних румунів. Унаслідок такої політики на околицях низки українських населених пунктів Північної Буковини були засновані штучні поселення румунів, таких, як Арборень – біля с. Рокитного, Бучь – біля с. Раранчі, Ністорень – біля с. Топорівців, Дука – біля с. Юрківців тощо, які з часом змінили етнічну структуру цих населених пунктів. Окрім цього, однією з умов одержання землі вважалася належність селян до румунської нації, що примушувало багатьох українців записатися румунами.

Отже, румунські окупаційні власті встановили у регіонах компактного проживання українців жорсткий режим управління. Серед заходів, здійснюваних властями, було встановлення підвищеного контролю за відповідними територіями, посилення нагляду за мешканцями прикордонних з Україною повітів силами жандармерії, таємної поліції та військових. На їхній території заборонялося носіння зброї, проведення зборів, обмежувалося пересування громадян, запроваджувалася цензура преси тощо. Спеціальними органами окупаційного режиму, що застосовували специфічні заходи у боротьбі проти інакомислячих, була служба «сігуранце» і жандармський батальйон «Молдова»²³. Певна роль відводилася румунським військовим підрозділам. Уся окупована територія поділилася на округи, де «виховну» роботу проводили військовослужбовці, у тому числі шляхом участі у різних

святкових заходах. Справжньою метою такої роботи було проведення більш ефективного нагляду за населенням нерумунської національності. За порушення встановлених порядків із мешканцями окупованих земель суворо розправлялись. Серед покарань найпоширенішими були традиційні для Старого королівства жорстокі тілесні ушкодження, що особливо широко застосовувалось в армії, пенітенціарній та освітній системах. Часто в українських населених пунктах влаштовувались обшуки та реквізиції, а солдати румунської армії нестримно грабували їх жителів. Це ще більше посилювало невдоволення українського населення. Як зазначалося 1924 року в одній із лівих чернівецьких газет, «робітники Буковини заявляють про те, що якими б суворими не були переслідування українців за часи австрійської імперії, вони блідніють перед жорстокістю, насильством і терором, який практикується в Румунії...Національні меншини зовсім придушені. Вони позбавлені права розмовляти рідною мовою, тим більше – мати власну національну пресу. Економічне становище національних меншин жахливе. Усі, хто не належать до румунської нації, засуджені до голодування, оскільки не можуть знайти роботу...»²⁴.

Слід зазначити, що факт примусової румунізації українського населення протягом міжвоєнного періоду визнають і самі румунські дослідники. Показовим у цьому плані є праця головного редактора «Румунського журналу з питань прав людини», засновника Організації «Ombudspersons for National Minorities» Габрієла Андрееску «Нації та меншини», що вийшла 2004 року в Бухаресті, та в якій щодо розглянутого нами питання чітко зазначено: «У рамках кампанії румунізації на початку 30-х років румунський уряд закрити або розсунув школи, газети й заклади культури українців. У суспільному житті українську мову було заборонено, а порушення відповідного закону передбачало втручання поліції. Українці були названі «румунами, які забули рідну мову»²⁵.

Іншим переконливим прикладом щодо цього є новітнє двотомне дослідження румунського автора українського походження Д. Гренчука «Послідовність та зміни: інтеграція національних меншин історичної Буковини у королівство Велика Румунія (1918-1940 рр.)», перший том якої видано 2005 року, а другий – 2007 року. Так, науковець справедливо стверджує, що «буковинські українці не погодилися з об'єднанням Буковини із Румунським Королівством 28 листопада 1918 р.». Тому, «для української громади Буковини період 1918-1928 рр. став етапом глибоких перетворень у політичному, соціальному, освітньо-виховному, духовному й ментальному плані, порівняно з існуючими реальностями у добу Австро-Угорської імперії.»²⁶. Унаслідок таких трансформацій, як визнає сам автор, із самого початку румунського панування чисельність українського населення регіону «різко скоротилась» – з 38,4%, що було встановлено під час австрійського перепису

населення 1910 р., до 28% (227,4 тис. осіб) 1919 року. Серед причин цього негативного для українського етносу явища автор називає «колонізацію території між Прутом і Дністром румунськими сім'ями», а також реєстрація гуцулів протягом міжвоєнного періоду як відокремлену від українців національність²⁷.

Про кардинально різучі умови становища українців під час Австро-Угорської імперії та королівства Велика Румунія свідчить виступ керівника делегації українських жіночих організацій Буковини Ольги Гузар на першому з'їзді жіночих товариств-представників національних меншин Румунії, що відбувся 25-27 жовтня 1925 р. в Бухаресті (пізніше, 1941 року, О.Гузар було заарештовано румунськими окупаційними властями за активну участь в українському національному русі. – Т.Р.). Так, у переданому організаторам з'їзду Меморандумі йшлося про те, що на той час на території Північної Буковини компактно проживало не менше 320 тис. українців, які під Австро-Угорською імперією мали 808 навчальних закладів з рідною мовою викладання, серед яких 4 українські ліцеї, 3 вчительські семінарії, 1 школу з підготовки фахівців деревообробної промисловості, 800 початкових шкіл і гімназій, приблизно 1000 культурних товариств та осередків. «Ці культурні здобутки українців, – зазначалось у Меморандумі, – систематично знищив румунський режим, що видно з наступного: у цілому краї немає тепер жодної початкової, середньої або вищої школи з українською мовою викладання... Українській молоді греко-православного віросповідання, яка становить більшість школярів, навіть релігія не викладається українською мовою»²⁸.

Торкаючися загальної чисельності українців Румунії та їхніх проблем, тижневик української еміграції «Тризуб» у номерах 4-5 від 22 січня 1928 р. писав про те, що в Румунії на той час проживало щонайменше 1,5 млн. українців, у тому числі в північній частині Буковини – 400 тис., на території Бессарабії та Добруджі – 600 тис. та на Мараморощині 100 тис. осіб. «Тепер, – уточнювало видання, – на всіх цих українських землях немає жодної української школи. Навіть наука релігії проводиться незрозумілою для населення румунською мовою.»²⁹. Тезу про те, що внаслідок невдалих визвольних змагань прибічників незалежної України 1917-1921 рр. чисельні анклавні етнічних українців опинилися на території чотирьох сусідніх з Україною держав, у тому числі 800 тис. – в Румунії, послідовно проводив 1940 року і В.Соловій – автор надрукованої в журналі «Тризуб» статті «Українські визвольні змагання на тлі міжнародної політичної ситуації»³⁰, а його ровесник Д.Чепіга рішуче стверджував, «що коли б навіть тимчасово та чи інша українська земля опинилася під чужою державою, українці мусять домагатися територіальної чи, залежно від обставин, культурної автономії. Права українців скрізь мусять бути забезпечені»³¹.

Проте реалізувати ці прагнення в Румунії було неможливо. Румунська влада чинила цілеспрямовані перепони розвитку освіти, культури та віросповідання мовами національних меншин та етнічних груп, насамперед українською. Увесь потенціал державно-пропагандистського апарату Великої Румунії, її освітньо-виховної системи, церкви, мас-медіа, правоохоронних органів, армії був спрямований на нав'язування політичного, психологічного, етнічного та конфесійного панування титульної румунської нації над національними меншинами, центру над регіонами, столиці над провінціями. Розуміючи, що репресіями не можна утримати українців від боротьби за своє національне визволення, румунські окупаційні власті вели шалену шовіністичну пропаганду. Наприклад, у Чернівцях та в усіх повітових центрах Північної Буковини були створені контрінформаційні комісії для «організації контрпропаганди, виховання національного, релігійного і культурного характеру»³². Комісія складалася з трьох відділень: культурного, фінансового і безпеки³³. До неї входили представники місцевих адміністративних властей, 8-ї дивізії румунської армії, що 1918 року окупувала Північну Буковину, жандармського полку, префектури поліції, служби сигуранци, інспекції праці та церкви. Фактично це був орган, що координував каральну діяльність місцевих органів влади. Водночас у Кишиневі для налагодження аналогічної роботи на території Бессарабії у липні 1927 р. відбулася нарада представників цивільних, військових та релігійних властей, «на якій обговорювали способи румунізації «руської» Бессарабії»³⁴.

Унаслідок насильницької румунізації, на початку 30-х років минулого століття етнічний образ Великої Румунії суттєво змінився на користь титульної нації. На момент проведення перепису 1930 р. загальна чисельність населення досягла 18 057 028 осіб, з яких 71,9% становили румуни, 7,9% – угорці, 4,4% – німці, 4% – євреї, 3,2% – українці, 2,3% – росіяни/липовани, 2% – болгари, 1,5% – цигани, 1% – турки й татари, 0,8% – гагаузи, 0,3% – чехи й словаки, 0,1% – греки та менше 0,1% – албанці й вірмени³⁵. Проте в регіонах компактного проживання українців їхня питома вага продовжувала зберігатися на достатньо високому рівні: на Буковині, наприклад, українці становили 27,7% населення регіону³⁶. При цьому їхні національні права і надалі грубо порушувалися, що впливає з донесень румунських спецслужб того часу (1938 р.) про те, що, наприклад, в українських селах Черепківці та Добринівці Чернівецького повіту група священиків українського походження проводили релігійну службу українською мовою, а вчителька Ярослава Іварюк із с. Дихтинця «у розмовах з учнями використовувала лише українську мову», за що всі вони були заарештовані за «іредентистську пропаганду»³⁷. Ті ж спецслужби королівської Румунії 1 листопада 1938 р. вилучили у Чернівцях видану в

Ужгороді брошуру під назвою «Під румунською п'ятою», в якій вміщувався заклик до «українців усіх українських територій Польщі, а також Буковини й Бессарабії готуватися до величної митті звільнення з рабства». Безперечно, такі випадки були непоодинокі й вони вповні відображали настрої українського населення окупованих територій³⁸.

Особливих утисків зазнали національні меншини Румунії наприкінці 30 – початку 40-х років ХХ ст., під час королівської диктатури короля Карола II та військово-фашистського режиму маршала І.Антонеску. Так, 27 лютого 1938 р. схвалено нову, але консервативнішу конституцію, що, на думку румунського правника П.Негулеску, була покликана максимально сприяти формуванню «румунського національного почуття»³⁹. Це підтвердилося включенням до тексту основного закону та імплементацією низки положень, відверто спрямованих проти прав та інтересів національних меншин, які проживали на території Румунії. Один із провідних юристів міжвоєнної Румунії, голова Вищого Касаційного суду Румунії, член Румунської академії А.Редулеску, в серії власних виступів, переданих по загальнонаціональному румунському радіо протягом 1938 р. з метою пропаганди нової конституції, визначив ідею первинності румунської нації у державі, порівняно з іншими національностями, як квінтесенцію філософії зазначеного вище основного закону. Він, наприклад, вітав включення до ст. 29 конституції 1938 р. положення про «румунську націю», замість положення про «націю» загалом, що фігурувало в тексті попереднього основного закону Румунії⁴⁰. Ст. 27 фіксувала суттєву різницю у правах між громадянами Румунії «румунського походження й натуралізованими румунами», (останні, наприклад, не мали право на придбання та утримання власності у сільських місцевостях країни), а ст. 67 чітко зазначала, що в Румунії «міністром може стати лише румун у третьому поколінні»⁴¹. Такий дискримінаційний підхід не міг не викликати занепокоєння представників національних меншин країни, у тому числі й українців.

Усе це дало підстави сучасному румунському досліднику К.Сандаке зазначити, що «дух конституції 1938 р. певною мірою був націоналістичним». На його думку, «більш уважний аналіз її змісту доводить, що антидемократичні заходи того режиму призвели до чіткого регресу румунського суспільства як з юридичної точки зору, так і в плані моральних цінностей, і жодним чином не можуть бути виправдані»⁴².

Процес імплементації нової конституції викликав схвалення низки відповідних законів. У червні 1938 р., наприклад, прийнято закон про перевірку громадянства і надання переваг особам румунської національності. У такий спосіб, офіційно проголошувався курс на впровадження додаткових, більш жорстких заходів, спрямованих на посилену румунізацію регіонів компактного проживання національних меншин, у тому числі й української

громади. Так, на всій території країни суворо заборонялося використання будь-якої мови, окрім румунської. Терміновим розпорядженням королівського резидента на Буковині Г.Алексяну від 1 грудня 1938 р. повсюди у громадських місцях (магазинах, банках, навчальних закладах, на підприємствах тощо) знову, як 1918 року, з'явилися вивіски з вимогою «Розмовляйте лише румунською мовою»⁴³.

Проте слід підкреслити, що режим маршала І.Антонеску, який, унаслідок державного перевороту, здійсненого за підтримки фашистських легіонерів «Залізної гвардії», прийшов до влади в Румунії 6 вересня 1940 р., скасував дію конституції 1938 р. та ліквідував усі громадянські права. Пропагандистський апарат режиму І.Антонеску із самого початку робив ставку на поширення у середовищі національних меншин Румунії шовіністичної ідеології. Один із авторів «націонал-християнської доктрини» А.К. Куза – засновник першої фашистської партії в Румунії – стверджував, що у країні повинна бути лише одна нація, що будь-який народ «природно і логічно» намагається грабувати інші народи для розширення можливостей свого існування. Водночас у Румунії широко пропагувалися ідеї так званої концепції «легіонерської держави», згідно з якою всі громадяни мали підкорятися «органічній єдності нації», що заперечувала будь-які права для національних меншин.

Шовіністичний угар ще більше поширився в Румунії після її вступу 22 червня 1941 р. в загарбницьку війну проти Радянського Союзу як союзниці гітлерівської Німеччини. Румунські правлячі кола намагалися спекулювати на почуттях тієї частини населення, що була під впливом тривалої шовіністичної, антирадянської та антиукраїнської пропаганди, нав'язуючи їм ідею, що війна Румунії проти СРСР мала справедливий характер і її мета – звільнити «окуповані» ним 28 червня 1940 р. «споконвічні румунські території – Бессарабію, Північну Буковину та Герцаївський край». Так, о 10-й годині вранці 22 червня 1941 р. в своєму виступі по румунському радіо державний секретар тодішнього румунського уряду М.Антонеску (однофамілець І.Антонеску та його перший заступник. – Т.Р.) зокрема зазначив, що розпочата війна проти Радянського Союзу не була агресією з боку Румунії, а справжньою «боротьбою за життя румунського народу, а перемога буде високим актом історичної справедливості»⁴⁴. Привертає увагу те, що таку ж позицію поділяють і чимало сучасних румунських дослідників. Прикладом може послужити твердження згаданого вище К.Сандаке, автора виданої 2007 року в Бухаресті книги «Європа диктатур та передумови румунсько-радянської війни», який відверто пише: «Румунія, фактично, вела власну війну – збройний конфлікт, який був виправданий безперечними історичними правами на Бессарабію, Північну Буковину та Герцаївський край»⁴⁵.

Проте безпідставність такої пропаганди стала очевидною, коли румунські війська не зупинили наступ на Дністрі, де, нібито, мав бути «справжній румунський кордон», а разом із німецько-фашистськими збройними силами окупували південноукраїнські території, де панували та грабували місцеве населення до 1944 р. Щоб виправдати свої окупаційну політику, була видумана нова концепція – «хрестовий похід проти комунізму». Про масштабність участі румунських окупаційних військ у бойових діях на території України свідчать статистичні дані щодо нагородження їх учасників медаллю «Хрестовий похід проти комунізму», заснованої королівським указом № 1 014 від 1 квітня 1942 р. Так, відповідну бронзову нагороду отримали 74 тис. румунських солдат і офіцерів за участь у бойових діях на території Північної Буковини, 46 тис. – Одеси, 40 тис. – у Криму і 12 тис. – на теренах Донецької області. Срібну ж медаль отримали 21 тис. учасників боїв на території Бессарабії, 141 тис. – за форсування Дністра, 395 тис. – окупацію Одеси, 57 тис. – переправу через Південний Буг, 57 тис. – за Дніпро, 67 тис. – за бої на Азовському морі, 53 тис. – у Криму і 44 тис. – у Донецькій області⁴⁶.

При цьому, румунським окупантам так і не вдалося створити масштабну імперію за рахунок територіальних загарбань на Сході, передусім, на території Півдня України та у Криму. Справа обмежилася лише тим, що у серпні 1941 р. фюрер дозволив І. Антонеску, в обмін на подальшу участь румунської армії у воєнних діях проти Радянського Союзу за Дністром, створити на території сучасної Одеської, частини Вінницької області України та з охопленням нинішнього Придністровського регіону Республіки Молдова так звану провінцію Трансністрія. Там було встановлено тимчасову румунську адміністрацію (серпень 1941 – березень 1944 рр.), очолювану губернатором Г.Алексяну, яка не лише пограбувала ці українські території, але й намагалася повністю позбавити її української ідентичності, насамперед шляхом масової депортації до цього регіону румунських євреїв та циган-криміналів, розселення останніх у середовищі українців, у тому числі в їхніх помешканнях, що часто призводило до вимушеного залишення місцевим населенням рідних місць. Проте окупаційним режимом переслідувалася подвійна мета: позбавлення слов'янського етносу як у межах новоствореної провінції, так і на «споконвічних румунських територіях» Північної Буковини і Бессарабії. Так, І.Антонеску під час засідання Ради Міністрів Румунії від 8 липня 1941 р. зокрема заявив: «...я за прискорене виселення всього єврейського елемента із Бессарабії та Буковини, що має бути викинутий за кордон. Я також за прискорене виселення українського елемента, який не має що тут шукати...»⁴⁷.

Проте самим небезпечним явищем для етнічних українців, які опинилися в межах Румунії воєнного періоду, мав стати масштабний план

І.Антонеску щодо проведення повної етнічної чистки румунської території, який передбачав тотальне переселення мільйонного українського населення на схід від Дністра. Згідно з цим планом, за межі Румунії мали бути виселені не лише етнічні українці з приєднаних 1918 року територій Бессарабії й Буковини, але й з Дельти Дунаю, де, як відомо, нащадки українських козаків проживають здавна. Пронизана профашистським духом концепція створення «етнічно однорідної Румунії, яка б охопила всіх румунів» шляхом «здійснення тотального обміну населенням» належала тодішньому директору Центрального інституту статистики Румунії С.Мануїле, який 15 жовтня 1941 р. вручив І.Антонеску спеціальний меморандум⁴⁸, згідно з яким 991 265 етнічних українців та росіян/липован із зазначених вище територій мали б бути примусово вислані за Дністер, а звільнені внаслідок такої операції території планувалося заселяти 800 тисячами румунів та молдован, які на той час проживали в Україні та Росії. Як визнають самі румунські автори, «шляхом примусового обміну населення Україна мала б втратити після війни будь-яку можливість порушувати територіальні претензії до Румунії» (мається на увазі законні права на етнічні українські землі Північної Буковини, Північної й Південної Бессарабії. – Т.Р.), оскільки Україна, на їхню думку, як і 1918 року, після Другої світової війни знову могла б використовувати етнічний чинник для обстоювання власних національних і територіальних інтересів. Ініціатива С.Мануїле настільки підійшла І.Антонеску, що він порушував це питання на кількох засіданнях Ради Міністрів Румунії, починаючи з 16 грудня 1941 р.⁴⁹ За його вказівками, станом на 1943 р. робота над планом примусового переселення етнічних українців була завершена і лише воєнна поразка Німеччини під Курськом та вимушений прискорений відхід її союзників, у тому числі й Румунії, на Захід унеможливило реалізацію цих намірів щодо етнічної чистки румунської території від автохтонного українського етносу. Позиція І.Антонеску щодо українців чітко зафіксовано у матеріалах суду над ним 1946 року, в яких наводилося його висловлювання на початку війни про те, що він виступав «за форсоване виселення українського етносу із Бессарабії та Буковини» і що для цього «в історії не існувало більш вигідного моменту»⁵⁰.

Проте під час Другої світової війни шовіністична політика правлячих кіл Румунії зазнала повний крах. Тверезомислячі сили країни влітку 1943 р. створили Патріотичний антигітлерівський фронт, політична платформа якого вимагала зокрема негайного звільнення всіх жертв фашистського терору, які знаходилися на той час у в'язницях і концентраційних таборах, і припинення національного гноблення. У цьому контексті підкреслювалася необхідність забезпечення рівноправ'я для національних меншин, які продовжували знаходитись у румунському поневоленні. Вимагалось також

покарати воєнних злочинців на чолі з І.Антонеску, які вбивали і грабували євреїв, молдаван, українців, росіян та ін.⁵¹. Страта І.Антонеску, М.Антонеску та Г.Алексяну відбулася 1 червня 1946 р.

У цьому контексті не можна не привернути уваги до спроби безпрецедентного рішення Апеляційного суду м. Бухареста від 15 грудня 2006 р. про перегляд Рішення Народного трибуналу Румунії від 17 травня 1946 р. щодо складу злочинності у воєнних діях І. Антонеску, 21-го члена Уряду Румунії періоду війни, спрямованих проти Радянського Союзу⁵², що означало б їх часткову реабілітацію. Проте, після півторарічних дебатів, 6 травня 2008 р. Вищий Касаційний суд Румунії (верховна судова інстанція Румунії) скасував зазначене вище рішення Апеляційного суду м. Бухареста щодо часткової реабілітації І.Антонеску. Це рішення є остаточним, і тому румунський маршал як воєнний злочинець не може бути реабілітованим⁵³.

Отже, національна політика всіх румунських урядів міжвоєнного періоду та доби Другої світової війни відрізнялася своєю спрямованістю на примусову асиміляцію й румунізацію меншин, які поза своєї волі опинилися в межах Великої Румунії. У діях і планах урядовців тих часів помітною була антиукраїнська складова цієї політики. Усвідомлення її особливостей та наслідків стає важливим для подальшого аналізу становища етнічних українців в Румунії протягом зародження народної демократії, будівництва соціалізму, «золотої епохи Н.Чаушеску» та перехідного періоду 1990-2006 рр.

¹ Газета «Буковина». – 1918. – 10 листопада.

² Буковина: історичний нарис. – Чернівці, 1998. – С. 220.

³ Там само. – С. 221.

⁴ Nistor I. Unirea Bucovinei 28 noiembrie 1918. Studii și documente. – București, 1928. – P. 108-109.

⁵ Конституційні акти України. 1917–1920. – К., 1992. – С. 96.

⁶ Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001. – С. 364.

⁷ Нариси з історії Північної Буковини. – К., 1980. – С. 256.

⁸ Документи внешней политики СССР. – М., 1958. – Т.2.: 1 января 1919 г. - 30 июня 1920 г. – С. 152.

⁹ История Румынии. – М., 1971. – С. 36.

¹⁰ Andreescu G. Națiuni și minorități. – București, 2004. – P. 139.

¹¹ Буковина: історичний нарис. – С. 223-224, 229.

¹² Andreescu G. Op. cit. – P. 139.

¹³ Constituția României din 1923. – București, 1923. – P. 3.

¹⁴ Ibid. – P. 5.

¹⁵ Constituția României din 1938. – București, 1938. – P. 4.

¹⁶ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 530. – Оп.1. – Спр. 2. – Арк. 72.

¹⁷ Буковина: історичний нарис. – С. 260.

¹⁸ Курило В., Ліщенко М., Романець О. та ін. Північна Буковина, її минуле та сучасне. – Ужгород, 1969. – С. 91.

¹⁹ Чернівецький Національний університет імені Юрія Федьковича. – К., 2005. – С. 19.

²⁰ Там само. – С. 20.

²¹ Буковина: історичний нарис. – С. 230.

²² Там само. – С. 233-234.

²³ Там само. – С. 227.

²⁴ Боротьба трудящих Буковини за соціальне і національне визволення і возз'єднання з Українською РСР. (1917-1940 pp.). Документи і матеріали. – Чернівці, 1958. – С. 228.

²⁵ Andreescu G. Op. cit. – P. 140.

²⁶ Hrenciuc D. Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari. (1918-1940 pp.). Vol.1. (1918-1928 pp.) – Rădăuți, 2005. – P. 131.

²⁷ Ibid. – P. 118-119.

²⁸ З'їзд представниць жіночих товариств меншостей Румунії // Тризуб. – Париж, 1925. – № 5. – С. 26.

²⁹ На українських землях: на Буковині та Бессарабщині // Там само. – 1928. – № 4-5. – С. 45.

³⁰ Соловій В. Українські визвольні змагання на тлі міжнародної політичної ситуації // Там само. – 1940. – № 13-14. – С. 5.

³¹ Чепіга Д. Міжнародна політика УНР протягом 20 років // Там само. – № 9-10. – С. 8.

³² ДАЧО. – Ф. 30. – Оп.4. – Спр. 5106. – Арк. 15.

³³ Там само. – Оп.4. – Спр. 5106. – Арк. 16.

³⁴ Румунізація українського населення // Тризуб. – Париж, 1927. – № 30-31. – С. 36.

³⁵ Georgescu V. Istoria românilor de la origini până în zilele noastre. – București, 1995. – P. 207.

³⁶ Hrenciuc D. Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari. (1918-1940 pp.). Vol.2. (1928-1940 pp.) – Suceava: Mușatinii, 2007. – P. 112.

³⁷ Ibid. – P. 116.

³⁸ Ibid. – P. 117.

³⁹ Sandache C. Europa dictaturilor și originile războiului româno-sovietic. – București, 2007. – P. 141.

⁴⁰ Ibid. – P. 142.

⁴¹ Constituția Regatului României Mare din 27 februarie 1938. – București, 1938. – С. 12, 34.

⁴² Sandache C. Op. cit. – P. 143.

⁴³ Hrenciuc D. Continuitate și schimbare: integrarea minorităților naționale din Bucovina istorică în Regatul României Mari. (1918-1940 pp.). Vol.2. (1928–1940 pp.). – P. 116.

⁴⁴ Duțu A.D., Retegan M. Ostași, vă ordon: treceți Prutul! – București, 1941. – P. 36.

⁴⁵ Sandache C. Op. cit. – P. 336.

⁴⁶ Rotaru J., Burcin O., Zodian V., Moise L. Mareșalul Antonescu la Odesa. – București, 1999. – P. 235-236.

⁴⁷ Procesul Mareșalului Ion Antonescu. Documente. – București: Editura Seaculum, 1995. – P. 45.

⁴⁸ Achim V. Proiectul Guvernului de la București vizând schimbul de populație româno-ruso-ucraïneană (1943) // Revista istorică. Serie nouă, tom XI. – București, 2000. – № 5–6.– P. 3-4.

⁴⁹ Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu. Vol.V (octombrie 1941-ianuarie 1942). – București, 2001. – P. 472.

⁵⁰ Scînteia. – 1946. – 17 mai.

⁵¹ История Румынии. – М., 1971. – С. 371.

⁵² Realitatea românească. – 2007. – 20 februarie. – P. 7.

⁵³ Gândul. – 2008. – 7 mai. – P. 3.

В статье исследуется национальная политика румынских правительств междувоенного периода и во время Второй мировой войны, ее особенности и последствия для национальных меньшинств в Румынии.

Ключевые слова: Румыния, национальная политика, национальные меньшинства.

In the article the national policy of the Romanian governments of interwar and the Second world war period is probed, with it's feature and consequence for national minorities in Romania.

Key words: Romania, national policy, national minorities.